

УДК 284 (091) (477.82)

Г. В. Павлюк,
аспірантка кафедри релігієзнавства Національного університету «Острозька академія»

БАПТИСТИ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ТА РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ. ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті проаналізовано державно-церковні відносини баптистів Волинської губернії з російською імперською владою в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: баптисти, штундисти, законодавство, Волинська губернія, православне духовенство.

Баптисты Волинской губернии и Российская империя. К вопросу о государственно-церковных отношениях (вторая половина ХІХ – начало ХХ вв.)

В статье проанализировано государственно-церковные отношения баптистов Волинской губернии с российской имперской властью во второй половине ХІХ – в начале ХХ вв.

Ключевые слова: баптисты, штундисты, законодательство, Волинская губерния, православное духовенство.

Baptists of Volyn province and the Russian Empire. On the question of church-state relations (in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries)

In the article the church-state relationship between Russian imperial authorities and Volhynian Baptists were analyzed.

Key words: Baptists, Shuundists, legislation, Orthodox clergy.

В останні роки в сучасній історіографії спостерігаємо зростання уваги до євангельського руху – феномену в духовному житті Північної Америки, Європи та Росії, що мав місце в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. і змінив конфесійну карту світу. Важливою частиною таких досліджень є становище та діяльність баптистських громад в Російській імперії. Умови їх розвитку не могли не залежати від влади, тому важливим завданням є дослідження історії пізнього протестантизму та його відносин з державою.

Дана стаття присвячена регіональному аспекту зазначеної проблеми, а саме розглядові правового становища баптистів Волинської губернії протягом понад півстоліття.

Ставлення влади до поширення баптистського руху в різні періоди можна прослідкувати за змінами до основних законів, тимчасовими правилами для певних релігійних груп, правилами для протестантів Російської імперії, законами про встановлення нагляду за діяльністю сект, рішеннями Сенату в справах поширення різних релігійних рухів та сект, звітами Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора, циркулярами про шкідливість сектантства та перепискою місцевої влади з вищими урядниками з питань ставлення баптистів до війни та поширення ними соціалістичних та утопічних ідей, скаргами духовенства в різні владні інстанції, повідомленнями в місцевій, загальноімперській та церковній пресі

Першим законом, що безпосередньо стосувався протестантів українського євангельсько-реформаційного напрямку на Волині, був закон «Про встановлення, у вигляді адміністративного заходу, особливих тимчасових правил для баптистської секти в імперії» від 18 січня 1867 р. [8, с. 4–69]. Він був офіційною реакцією на звіти Євангельсько-лютеранської генеральної консисторії про чисельність баптистів у різних краях імперії, а також на звіти генерал-губернаторів. Особливу увагу привернуло повідомлення Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора. В ньому він подає інформацію про те, що баптистів у Волинській губернії на 1865 р. нараховувалося близько трьох тисяч. Детально описуючи їх доктринально-інституційні погляди він все ж «не визнає цю секту шкідливою». Збільшення числа прихильників баптизму (здебільшого, німці за національністю, за два роки в українських губерніях змусило владу серйозно зайнятися питаннями вироблення правил та законів для контролю за розвитком штундистського та баптистського рухів [8, с.165–210].

Міністерством внутрішніх справ було розроблено проект правил для баптистів всієї Російської імперії, в чотирнадцяти пунктах: 1) Баптистам дозволялося проповідувати своє вчення і виконувати обряди за своїми звичаями, проте вони повинні підкорятися по відношенню до своїх громадських обов'язків державній та місцевій владі. 2) Баптистам дозволялося збиратися для проведення своїх богослужінь у місцях, які вони виберуть. Але це обов'язково повинно бути затверджено місцевою владою. Зі збільшенням їх чисельності можуть на їх кошти відкривати особливі приходи та училища. 3) Для звершення богослужіння вони вибирають наставників. 4) Духовні наставники та старшини за-

тверджуються в цьому званні місцевим губернським відомством і до цього затвердження не мали права здійснювати свої обряди і виголошувати проповіді. 5) Не мали права бути вибраними на це служіння особи, які є під слідством, ведуть аморальний спосіб життя, не вміють читати та писати. 6) Іноземці, що вибрані громадою на це служіння, зобов'язані перед вступом на цю посаду, прийняти російське підданство. 7) Духовні наставники баптистів повинні вести метричні книги. 8) Повинні надавати виписки з метричних книг за вимогою місцевої влади та місцевої поліції. 9) Члени баптистського братства є рівними з іншими віросповіданнями, проте як і інші не мають права відмовлятися від присяги. 10) Коли, хто переходить з лютеранської церкви, то земля, якою він володіє, або тримає на правах оренди переходить назавжди у власність лютеранської церкви. 11) До досягнення сімнадцятирічного віку особи не мають права переходу в братство баптистів. 12) Ті, хто хоче перейти до громади баптистів повинні особисто з'явитися в поліційне управління, для заяви про свій намір. Одразу після цього місцева влада видавала посвідчення про перехід. Цей документ необхідно було віднести до священика чи пастора до чийого приходу належала дана особа, щоб було зроблено відповідний запис в метричних книгах, і було видано духовною особою посвідчення про вибуття. Завірення про згоду мали принести в поліцейське управління. Перехід до баптизму не міг відбутися без такого посвідчення. 13) Якщо ті хто покинув лютеранську церкву, або інше віротерпиме сповідання в Російській імперії, і перейшов до баптистів, а потім виявив бажання повернутися до попереднього, то має заявити про це духовну особу церкви, до якої хоче повернутися, і останній повинен повідомити про це рішення в поліційне управління, а також баптистському пасторові, щоб той зробив помітку в своїх метричних книгах. 14) У випадку виїздів баптистів в поліційному відділку повинні бути зроблені записи [8, с. 211–224].

Процес вироблення постійних правил для баптистів затягнувся ще на деякий час. Варто зазначити, що ще в 1862 р. Департамент духовних справ підготував представлення в Державну Раду про видання особливих правил для баптистів, проте Міністерством внутрішніх справ було припинено діяльність в цьому напрямку [13, с. 96] Аргументацією послужило те, що потрібно було детально вивчити вчення баптизму і визначити чи воно містить положення про відмову від участі у воєнних діях та заборону на носіння зброї [9, с. 4–8]. Лише після такого аналізу було продовжено роботу. В 1872 р. було розроблено проект закону для баптистів Міністерством внутрішніх справ, проте не було передбачено записів у метричних книгах [10, с. 213–215.] Штундисти та бап-

тисти просили врегулювати «метричне питання», поширивши на них дію закону від 1874 р¹. Проте уряд до їх вимог, як зазначала В.Ясевич-Бородаєвська, «залишився глухим» [18, с. 29–30]. Крім того, продовжувалася перевірка нових релігійних груп на антидержавну діяльність та наявність соціалістичних ідей у віровченнях, тому ці групи могли і не надіятися на те, що їх питання швидко вирішаться

Дане вирішення не задовольняло баптистів Прибалтійських губерній та Південно-Західного краю Російської імперії. Вони, бачачи у вищій владі захисника своїх інтересів, апелювали до неї з вимогою вивести їх із невизначеного становища і зрівняти в правах з іншими протестантськими віросповіданнями².

Результатом таких дій та активних консультацій Міністерства внутрішніх справ з Департаментом законів стало «Найвище затвердження 27 березня 1879 р. позиції Державної Ради про духовні справи баптистів» Цей закон постановив, що: 1) Баптисти, на основі ст. 44 Основного державного закону, можуть безперешкодно сповідувати своє вчення і виконувати обряди по вірі за існуючими в них правилами. Громадські

¹ Закон 1874 року надавав право розкольникам вести свої метричні записи. На основі цього закону пропонувалося встановити порядок ведення записів для т.зв іноземних сект, до яких відносили баптистів

² Пишучи, що баптисти вимагали врегулювання їх становища в імперії, ми враховуємо те, що представники аристократичних кіл та в той час, внаслідок евангелізаційної діяльності лорда Г.Редстока в Петербурзі та ін.. проповідників у містах Російської імперії стають прихильниками т.зв. евангельського християнства, деякі з них навіть навертаються до баптизму. Крім того, було багато співчуваючих баптистам і штурдистам серед демократично налаштованої інтелігенції в Києві. Потрібно враховувати і те, що деякі представники евангельського руху самі в силу своїх службових обов'язків мали справу з судами та захистом прав підданих або працювали в структурі органів місцевої влади (напр. І.Лясоцький.). Тому ці групи виступали активними поборниками вирішення всіх питань, що стосувалися легалізації евангельського руху та надання йому прав, які мали протеговані урядом протестантські церкви (зокрема, лютеранська). – Див. докл. Арсеньев К.Свобода совести и веротерпимость: сб статей./ К.Арсеньев. – Арсеньев К. – Chicago: World Fellowship of Slavic Evangelical Christians, 1992. – 401 с.; Бонч-Бруевич В.Преследование баптистов евангелической секты / В.Бонч-Бруевич. – б.м.: Свободное слово, 1902. – 84с. – Вступ. статья и прим.В.Бонч-Бруевича. – Предислов. А и В.Чертковых; Решетников Ю.Е. Украинские баптисты и Российская империя: церковно-государственные отношения между Российским правительством и евангельско-баптистским братством на Украине во второй половине XIX – начале XX вв. / Ю.Е.Решетников. – Одесса: Богомыслие, 1998.- 112 с.; Coleman Heather J.. Russian Baptists and Spiritual Revolution, 1905-1929. / Heather J. Coleman. Bloomington, Indianapolis: Indsana University Press, 2005. – 304р.; Wardin Albert W. Gotfryd Fryderyk Alf – pioneer ruchu baptystycznego na ziemiach polskich/ Albert W.Wardin/ – Warszawa: Wyższe Baptystyczne Seminarium Teologiczne w Warszawie. – 196 l.

служіння вони можуть проводити в спеціально відведених для цього, з дозволу губернатора, будинках; 2) Вибрані баптистські наставники можуть говорити проповіді після затвердження їх в чині пресвітера губернатором даної території. Таке положення стосувалося й пасторів-іноземців; 3) Метричні книги, що стосуються баптистів ведуться місцевою владою [5, с. 196; 16, с. 285–287].

В той час на Волині баптизм став поширюватися і серед українських селян, яких православні називали штундистами. Відвідування німецьких богослужінь та баптистських зібрань по приватних будинках, власні зібрання українських баптистів стали серйозною проблемою для місцевого духовенства православної церкви, що боялася протестантської реформації в своєму середовищі. Звертаючись до місцевої влади численні звернення приходські священники та благочинні округів писали про те, що штундисти швидко онімечуються, і не так переймають економічний досвід колоністів, як їх віру та їх звичаї. Другим звинуваченням, яке фігурувало в донесеннях у канцелярії Волинського губернатора Київського Подільського та Волинського генерал-губернатора був соціальний радикалізм. Як пише американський дослідник українського походження С. Жук: «Для ортодоксальних чиновників відкрита відмова штундистів від ікон та інших священних церковних символів, створений ними новий прозахідний спосіб життя, читання книжок та відкрита критика православного клиру були ознаками соціальної непокірності й непослуху»[4, с. 179]. Перехід українців та поляків до баптизму та їх вплив на своїх односельців були очевидним фактом. Така ситуація дала можливість розвивати ідею про «велику німецьку змову» (зауважмо, що в 1871 р. утворилася Німецька імперія), і що колоністи – це не мирні поселенці, а «таємні агенти, що підривають основи російської народності» через послаблення ортодоксальної церкви. Тому в церковній пресі не раз зустрічаємо заклики до влади не йти в руслі ліберальної ідеології, а стати на захист держави та православ'я.

На початку 80-их рр XIX ст. розгорнулася широка дискусія, що була породжена черговою кризою у вирішенні «сектантського питання» на Правобережній Україні. Вища влада намагалася вирішити це питання через обговорення даної проблеми з губернською владою та представниками місцевого духовенства. Позиції були досить різними, але всі вони йшли в руслі обмеження прав штундистів та баптистів. Найпоплідніше відстоював таке вирішення цього питання обер-прокурор Священного Синоду К.Победоносцев, який на той час перебував на територіях Волинської та Київської губерній. Він писав у одному зі своїх рапортів так: «Штунда [...] настільки негативно впливає на міс-

цеве населення, що всяка затримка в прийнятті проти її послідовників активних заходів може не лише похитнути релігійний світогляд простого народу, а й посягти в середовищі населення недовіру до уряду та незадоволення» [12, с. 52;]. Ця думка не раз повторювалася в наступних звітах, доповідних записках. «Духовна революція», що охоплювала всі сфери життя тогочасного суспільства Російської імперії змушувала владні інституції реагувати та приймати рішення – дати можливість їй розвиватися та оновити обличчя імперії, сприяючи тим модернізаційним змінам, які вона приносила з собою, чи відкинути їх та твердо стати на позиції «самодержавіє, православіє, народність» [1].

Вирішення цього складного питання наприкінці 1880-их рр. стало рухатися в реакційному ключі. Заяви про діяльність «знахабнілої штунди»була однією з найпопулярніших тем в пресі і великою проблемою для місцевої влади, яка досить часто не маючи ясных вказівок зверху, виконувала роль судді та законодавця в релігійних питаннях. Така ситуація показала важливість уніфікації законодавчої бази, що стосувалася різновірців та іновірців в Російській імперії, а також встановлення чітких меж для діяльності баптистів.

Пожавленню роботи по впорядкуванню та зміні конфесійного законодавства посприяла друга «тудорівська справа» (1889). Вона була пов'язана з проханням українських баптистів с.Тудорова Острозького повіту дозволити будівництво молитовного будинку, а надати право здійснювати поховання членів своєї громади на місцевому кладовищі [2, арк. 1–5; 5, с. 167]. 10 січня 1889 р. Волинський губернатор почав переписку з архієпископом Волинським та Житомирським Палладієм щодо можливості задоволення прохання євангельських віруючих Тудорова. Архієпископ подавав витяги із його листування з приходським священиком Сильвестром Олесницьким, де зазначалось, що «[...]штунда в даній місцевості відкрито і нахабно веде свою пропаганду в темному класі народу, вселяючи в них незалежність та релігійну демократію. Урядовим чином виконати їхнє прохання в дозволі ховати своїх померлих на православному кладовищі – означає поставити їх [...] єретичні погляди в один рівень з Вселенською, Апостольською церквою, дозволити, без видимої причини побудувати молитовний будинок – значить відкрити місце для єретичної пропаганди, дати привід тим, хто повернувся зі штунди в православ'я, знову піти в штунду[...]» [5, с. 168]. Цікавим фактом є закид Олесницького в сторону влади. Він звинувачує місцевих урядовців в їх бездіяльності, пишучи «[...] тудорівські штундисти, або, як їх називає П. Начальник Губернії, баптисти – не прийшли, і не німці, а місцеві селяни, що відступили від Православ'я, зведені нім-

цями. А тому чи не буде дозвіл їм ховати своїх померлих на православному кладовищі і відкрити молитовний дім суперечити Височайшому повелінню, даному 12 червня 1882 року?» [5, с.168].

Такі заяви не пройшли повз увагою вищої влади. Скарги духовенства в місцеві повітові та губернські органи влади спричинювали тиск останніх на вищих урядовців. Крім того, відхилення місцевою владою прохань баптистів та подання віруючими касаційної скарги до Сенату були додатковими факторами, що сприяли різкій зміні вектору конфесійної політики.

Вже у вересні 1889 р. Міністерством внутрішніх справ було видалено таємний циркуляр «Про застосування заходів для перешкоджання поширення секти штунд», що був спрямований проти баптизму насамперед на Південній та Правобережній Україні, Прибалтиці та Кавказі [11, арк. 65–153]. Тоді ж почалася чергова перевірка на лояльність, що проводилася в 1889–1894 рр. Антивоєнні позиції та відмова від служби в армії, заборона носити зброю і служити у війську, часті відмови від присяги царю та поширення серед селян ідей егалітаризму лякали тепер не лише місцеве чиновництво, яке активно рапортувало про нові випадки порушення законів. Міністерством внутрішніх справ у 1891 р. було розроблено законопроект щодо штундистів, який визнавав штундизм антидержавною сектою та передбачав покарання за навмисне навернення православних до штундизму та різні виступи проти державної церкви [13, с. 108]. Проте цей законопроект не отримав підтримки. Замість нього було розглянуте питання поставлене Київським, Подільським та Волинським генерал губернатором про методи боротьби з штундизмом [15, арк. 13; 15, арк. 54]. Як прелюдія до початку форсованої боротьби з іновір'ям було видано Відношення Головного штабу Військового міністерства від 26 серпня 1894 р. начальнику Головного військового судового управління про прийняття заходів з боротьби із поширенням у військах вчення штундизму та баптизму [14, арк. 110–119].

Узагальненням цього процесу стали Височайше затверджене Положення Комітету міністрів від 4 липня 1894 р., на підставі якого 3 вересня того ж року вийшов Циркуляр Міністерства внутрішніх справ, які проголосили «штундистів [...]однією з найнебезпечніших сект», заборонивши будь-які їхні зібрання [4,с.191] та встановивши за такі дії кримінальну відповідальність [18, с. 559].

Циркуляр, розвиваючи Положення, визнавав штунду «однією з найбільш небезпечних та шкідливих у церковному та державному відношенні». Закон перераховував ознаки, які кваліфікували штундизм: «[...] послідовники секти штунд заперечують всі церковні обряд та та-

їнства, не тільки не визнають ніякої влади та постають проти присяги та військової служби..., але й проповідують соціалістичні принципи, як, наприклад, загальну рівність, розподіл майна тощо, [...] вчення їх підриває в корені основні положення православної віри та російської народності...» [13, с. 108]. С. Жук вказує на те, що звинувачення, що висувалися православними опонентами євангельського руху були включені в царський закон [4, с. 191].

Характеризуючи цей закон звернемо увагу на наступне: по-перше, з'явившись в 1894 р., він, по суті, став своєрідним підсумком боротьби з новим релігійним рухом, по-друге, він фактично демонстрував неспроможність офіційної церкви та державної влади обмежити поширення баптизму ненасильницькими методами; по-третє, його поява була ініційована як державними органами (Міністерство внутрішніх справ), так й вищою духовною владою (Святіший Синод).

Такі владні ініціативи безперечно мали негативні наслідки для пізнопротестантських громад губернії. Крім визначених ознак «штундистської ересі», та покарань, що були передбачені для таких осіб за законом 1894 р., згідно з реакцією на звіт Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора 1896 р., було прийнято рішення надати місцевій владі дозвіл вживати додаткових заходів щодо штундистів краю за «зведення неповнолітніх у штундизм або залучення їх до прислужництва в штундистів». Крім того, визнано доцільним заходи, що були запроваджені генерал-губернатором на Правобережній Україні, а саме, стягування штрафу зі штундистів за проведення відкритих зібрань в розмірі 50 руб.

У 1896 р. було заборонено діяльність книгонош, агентів Київського відділу Британського біблійного товариства. Це було реакція на звіт Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора, який писав що ці віруючі «будучи в більшості приналежними до іновірців або сектантів, займалися поширенням лжевчень серед православної маси населення краю, шляхом усної проповіді та роздачі заборонених до поширення в народі сектантських видань» [6]. Це позбавляло можливості отримувати Святе Письмо, яке було найбільшим авторитетом для євангельських віруючих і читання якого становило основу їх зібрань. В такому кроці вбачали заспокоєння мас та один із заходів протистояння ересям. Місцева влада притримувалася думки, що поширення і самовільне тлумачення Біблії приводить до непорядків, збудує уми і готує ґрунт для поширення революційної пропаганди серед мас різними антимонархічними політичними рухами.

У 1896 р. був також прийнятий закон, що дозволяв православним

місіонерам будь-якими способами наVERTати «заблудлі душі в лоно істинної церкви» [13, с. 114].

На початку ХХ століття ситуація поволі змінюється, проте більшість справ, що були порушені проти українських баптистів до 1905 рр., закінчувалися арештом, конфіскацією майна та навіть висилками за межі губернії. Яскравим прикладом може слугувати рішення про покарання Микити Бондаря, якого було звинувачено благочинним Васи́лем Дебновицьким у пропаганді штундизму. Житомирським окружним судом було винесено вирок про виселення Бондаря на Кавказ [3, арк. 1–2].

Економічна криза 1900-1903 рр., та назрівання революційних подій змусили владу переглянути свою політику в багатьох сферах, в тому числі й в релігійній. Ще в 26 лютого 1903 р. з'явився Висо́чайший маніфест «Про нарисидо вдосконаленнядержавного порядку». Там підкреслювалось, що на основі Основних законів Російської імперії, не принижуючи православну церкву та залишаючи за нею першість, держава надає право на вільне сповідання своєї віриита на виконання своїх обрядів інослаvним та іновірним віросповіданням Російської імперії [7, с. 26]. 12 грудня 1904 р. вийшов Висо́чайший іменний указ, даний Сенату під тією ж назвою, де говорилося про намічених змінах в сфері релігійної політики..

Початок революції активізував швидше вирішення цього питання. Наприкінці лютого 1905 р. Київським, Подільським та Волинським генерал-губернатором було видано документ «Про відміну обмежень, що накладалися на осіб, які відбували покарання за пропаганду штундизму, баптизму та інших релігійних поглядів» 17 квітня 1905 р. вийшов Іменний указ «Про зміцнення принципів віротерпимості» [5, с. 205]

В цих документах були дуже важливі пункт – перехід від православ'я в іншу конфесію не переслідувався. Це дало можливість відкритого приєднання до євангельського руу тих, хто залишався в православ'ї номінально. Крім цього даний закон робив невинними тих осіб, що раніше були засуджені за релігійними мотивами. 25 червня 1905 р. з'явився указ «Про полегшення долі осіб, засуджених за релігійні злочини», що дав можливість повернутися із місць заслання багатьом віруючим.

17 жовтня 1906 р. вийшов Іменний Висо́чайший Указ, який встановлював порядок утворення громад «розкольників та сектантів», їх права та обов'язків. Ща даним законом баптисти могли вільно сповідувати свою вру та виконувати свої обряди. Для спорудження молитосвних будинків потрібен був дозвіл губернатра чи градоначальника. Для того, щоб заснувати громаду потрібно було подати заяву до губерньського управління, з підписами 50 засновників віком понад 25 років. Ці заяви повинні були розглядатися протягом місяця. Діяльність громад могла

поширюватися на декілька губерній: такий дозвіл мав надаватися губернаторами даних територій. Зареєстрованим громадам надавалося право вибирати наставників відкривати свої навчальні заклади та займатися благодійністю, видавати богослужбову літературу та набувати майно у власність. Крім того, общинам надавалося право ведення метричних записів [7, с. 28].

Проте дані закони про віротермимість вступали в протиріччя із статтею 90 Кримінального кодексу від 1903 р., яка передбачала покарання за публічну проповідь, яка схиляла православних до переходу в сектанство.

Зі встановленням режиму третьочервненої монархії, влада почала поступово повертатися до «победоносцевських методів» у вирішенні «різновірського питання», а наростання напруження між Німеччиною та Росією поклато початок процесам масових арештів членів пізньопротестантських громад за звинуваченнями у прони́мецькій пропаганді. Вже в 1910 р. Міністерством внутрішніх справ були видані нові правила щодо проведення баптистами (в документі – сектантами) богослужінь, що значно обмежували діяльність останніх. За законом вимагалось від пасторів кожного разу заявляти про проведення своїх зібрань в місцеві правоохоронні органи. З переписки Департаменту Духовних справ з Київським, Подільським та Волинським губернаторами в 1912–1913 рр. дізнаємось, що і ці правила місцева влада не вважала достатніми. Так, спочатку Подільським, а потім Київським та Волинським губернаторами було запропоновано доповнити правила від 4 жовтня 1910 р. такими пунктами: щоб виголошення проповідей особами, що не є засновниками громади, допускалось лише з дозволу губернської адміністрації; щоб було визначено порядок видання дозволу на проведення, як сектантським громадам, так і окремим сектантам, що не об'єднані в общини, богослужбових та молитовних зібрань під відкритим небом, ритуальних ходів, молитовних та богослужбових зібрань для неповнолітніх [16, арк. 1–9].

Дані пропозиції були направлені в Департамент Духовних справ, де знайшли підтримку з боку Міністерства внутрішніх справ і були оформленні як доповнення до законодавства. Крім того, антимилітаристська пропаганда послідовників найпоширенішої в Росії та відмітної своєю схильністю до прозелітизму «секти баптистів» зумовила нову хвилю різноманітних звинувачень на їх адресу. Все частіше порушуються справи за рапортами православних місіонерів проти євангельських віруючих, як агітаторів за повалення самодержавства в Росії та шпигунів на користь Німеччини. Своєрідним підсумком у цій справі стало закладення православною церквою офіційної позиції, що німці підкуплюва-

ли російських людей для переходу в штунду і для проповіді штундо-баптизму в Росії взагалі та на Волині зокрема, тому в 1913–1914 рр. Волинським губернським жандармським управлінням проводилися перевірки щодо наявності в селах Волинської губернії штундистів, баптистів, адвентистів, а також на присутність в їх поглядах антиросійських, антимонархічних, антимілітаристських настроїв 3 жовтня 1914 р. було встановлено нагляд за протестантськими пасторами та проповідниками [17, арк. 163, 17, арк. 1330]. Наприкінці 1914 – на початку 1915 рр. з Волинської губернії у внутрішні регіони Росії було вислано видатних баптистських проповідників з Волинської губернії: Петра Брандта, Бернарда Гьоце, Бернарда Якстайта, Євгенія Морра.

Отож, друга половина XIX – початок XX ст. – період становлення та розвитку баптистського руху на Волині та формування законодавчої бази, що регулювала їх діяльність. Політика щодо визначення їх статусу пройшла декілька етапів: «відносної свободи», коли було надано деякі громадянські права баптистам та період переходу від лібералізму до реакційної політики, коли було визнано штундизм найшкідливішою сектою, період розгулу победоносцевської реакції та її спаду у зв'язку з революційними подіями в імперії та видання в 1905 р. т.зв. Маніфесту про віротерпимість. Встановлення третьочервневої монархії та передвоєнна напруга привели до звинувачення віруючих в антиросійській пропаганді та шпигунстві на користь Німеччини, видання антиіновірних законів та зведення нанівець всіх віросповідних та громадянських прав, що були надані цим протестантам.

Список використаних джерел та літератури

1. Coleman Heather J. Russian Baptists and Spiritual Revolution, 1905–1929 / Heather J. – Coleman. Bloomington, Indianapolis : Indiana University Press, 2005. – 304 p.
2. ДАЖО. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 49.
3. ДАЖО. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 1872.
4. Жук С. «Наслідувачі німців»: виникнення євангелічного руху серед українських селян і російська національна ідентичність. // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії [за ред. о. Б. Гудзяка, І. Скочиляса, О. Турія]. – Львів : Місіонер, 2007. – Число 5. – С. 167–195.
5. История евангельско-баптистского движения в Украине: Материалы и документы / [Ред.кол. Головащенко С. И. и др.]. – Одесса : Богомыслие, 1998. – 277 с.
6. Копия доклада Николаю II Киевского, Подольского и Волынского генерал-губернатора (1896) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://www.e-aaa.org>. – Назва з екрану.

7. Никольская Т. К. Русский протестантизм и государственная власть в 1905–1991 годах / Т. К. Никольская. – СПб. : Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2009. – 356 с.
8. РДА. – Ф. 821. – Оп. 5. – Спр. 980.
9. РДА. – Ф. 821. – Оп. 5. – Спр. 985.
10. РДА. – Ф. 821. – Оп. 5. – Спр. 995.
11. РДА. – Ф. 821. – Оп. 5. – Спр. 1024.
12. Решетников Ю. Е. Украинские баптисты и Российская империя: церковно-государственные отношения между Российским правительством и евангельско-баптистским братством на Украине во второй половине XIX – начале XX вв. / Ю. Е. Решетников. – Одесса : Богомыслие, 1998. – 112 с.
13. Решетников Ю. Огляд історії євангельсько-баптистського братства в Україні / Ю. Решетников, С. Санніков. – Одеса : Богомисліє, 2000. – 230 с.
14. ЦДАК. – Ф. 315. – Оп. 4. – Спр. 24.
15. ЦДАК. – Ф. 442. – Оп. 623. – Спр. 100.
16. ЦДАК. – Ф. 442. – Оп. 862. – Спр. 98.
17. ЦДАК. – Ф. 1335. – Оп. 1. – Спр. 972.
18. Ясевич-Бородаевская В. И. Борьба за веру / В. И. Ясевич-Бородаевская. – СПб. : Государственная Типография, 1912. – 655 с.